

UOT: 631.1/7; 632.9

ALMA SORT VƏ FORMALARININ ALMA BALLICASINA DAVAMLILIQ
ƏLAMƏTLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

N.M.SADIQOVA

AKTN Meyvəçilik və Çayçılıq ET İnstitutu

Məqalədə alma ballicasına davamlı alma sortları haqqında məlumat verilir. Həmin sortlardan ballicaya davamlı yeni sortların yaradılması məqsədi ilə seleksiya işində istifadəsi tövsiyə olunur.

Açar sözlər: alma bitkisi, alma sortları, davamlılıq.

Müasir becərmə texnologiyasının əsas komponentlərindən biri də zərərli canlı orqanizmlər əleyhinə mübarizə tədbirləri sistemini işləyib hazırlamaqdan ibarətdir. Bu səbəbdən meyvə bitkilərinin əsas zərərvericiləri (meyvəyeyənlər, ballicalar, yarpaqbükənlər, yastıcalar, mənənələr və s.) əleyhinə mübarizə tədbirləri sisteminin yerli mühit amilləri kompleksinə uyğun, o cümlədən zərərvericinin fenoloji və ontogenetik inkişaf ardıcılığına, eyni zamanda iqtisadi zərərurma həddi daxilində aparılması kimi tədbirlər mübarizənin keyfiyyətinin yüksəlməsinə, yüksək keyfiyyətli meyvə məhsulunun əldə olunmasına təminat yaradır.

Nəzərə alsaq ki, bütün zərərli canlı orqanizmlər polifaq həşəratlardır (80-90%) və bunlar meyvə bitkiləri ilə yanaşı tərəvəz-bostan bitkiləri üzərində də məskunlaşaraq iqtisadi cəhətdən böyük zərərurma arealına (1,2,3,4,5) malikdirlər. Elmi araşdırmalar göstərir ki, zərərvericilərə qarşı mübarizənin başlıca vasitələrindən biri bu zərərvericilərə qarşı davamlı sort və formaların seçilməsi və seleksiyada bu sortlardan yeni sortların yaradılmasında istifadə edilməsidir. Odur ki, tədqiqat illərində Quba-Xaçmaz bölgəsi şəraitində alma bitkisinin təhlükəli zərərvericisi olan alma ballicası üzərində təhlil və tədqiqatlar aparılmış, zərərvericiyə qarşı davamlı alma sortları müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatın obyekti. alma bitkisi, alma sortları, alma ballicası

Tədqiqatın materialı və metodikası. Tədqiqatın materialı kimi Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Meyvəçilik və Çayçılıq Elmi-Tədqiqat İnstitutunun Zərdabi Təcrübə Bazasında yerləşən kolleksiya bağında becərilən seleksiya yolu ilə əldə olunmuş sort və formalardan, eyni zamanda introduksiya olunmuş alma sortlarından istifadə olunmuşdur. Alma ballicasının alma bitkisi üzərində populyasiya sıxlığı, zərərlik həddi vegetasiya dövründə ayda bir dəfə olmaq şərti ilə (çiçəkləmədən əvvəl, çiçəkləmədən sonra və məhsul toplanışına qədər olan dövr) tədqiqat obyekti kimi götürülmüş bitki üzərində vizual baxış müşahidə metodu və yaxud binokulyarın (lupanın) köməkliyi ilə müəyyənləşdirilmişdir.

ÜİBİMİ-nun qəbul etdiyi metodikanın 5 ballı şkala cədvəlinə əsasən götürülmüş hesabat ağaclarında çətin hər tərəfindən 1 ədəd olmaqla zoğlara baxılmış (cəmi 100 zoğ), orada olan fərdilər sayının hesablanması üsulu ilə alma ballicasının alma bitkisini sirayətlənmə dərəcəsi müəyyənləşdirilmişdir.

0 sirayətlənmə yoxdur. Bitki və yaxud sort ballicaya qarşı immundur.

1 bal - sirayətlənmə çox zəifdir.

2 bal - sirayətlənmə zəifdir, tək-tək budaq və zoğlarda ballicaya rast gəlinir.

3 bal - sirayətlənmə orta dərəcədədir, birillik budaqların və zoğların uc hissəsində ballica kaloniyaları tək-tək görünür.

4 ball - zoğlar yarıya qədər ballica kaloniyaları ilə sirayətlənib, hətta meyvələr üzərində də ballica kaloniyalarının şirəli ifrazatı görünür.

5 bal - bitki çox güclü sirayətlənib (75%-dən çox) zoğlar bütünlüklə ballica kaloniyaları ilə sirayətlənib, meyvələrin üzəri ballicanın şirəli ifrazatı ilə örtüldüyündən burada saprofit göbəklər inkişaf etdiyindən meyvənin üzəri, yarpaq və budaqlar tamamilə qara örtüklə örtülmüşdür. Belə ki, 0 bal- sort immunitetlidir, 1-2 bal sort davamlıdır, 3 bal orta davamlıdır, 4-5 bal davamsızdır kimi qiymətləndirilmişdir.

Təhlil və müzakirələr. Alma ballicası (Psylla mali Schm.) monofaq həşərat olub, yalnız alma bitkisi ilə qidalanır. Quba-Xaçmaz bölgəsi şəraitində 2009-2010-cu illərdən kütləvi surətdə alma bitkisi üzərində müşahidə olunmuşdur. Alma ballicası 1 nəsillə inkişaf edir. Zərərverici 5 yaş dövrü keçirir və hər bir yaş dövrü 1 ay zərərliklik fəaliyyətini davam etdirdiyindən alma ballicasının intensiv inkişaf dövrü aprel, may, iyun, iyul və avqust aylarına düşmüşdür. Almanın Qolden Delişes, Qolden Spur, Starkinson, Şampan Reneti, Simirenko Reneti, Cırhacı, Qızıl Əhmədi, Qrani Smit, Azərbaycan, Qızıl Tac, Məxməri, Vətən, Çıraqqala, Şabran, Elvin, Nigar, Marfa sortları üzərində müşahidələr aparılaraq (90 bitki) sortların davamlılığını öyrənmək məqsədi ilə hər bir sort üzrə bitkinin 4 tərəfindən 40 ədəd meyvə, 100 ədəd yarpaq və zoğ üzərində vizual baxış müşahidə metodu və mikroskopun

köməkliyi ilə tədqiqat işi aparıldı. Müşahidələr göstərir ki, qeyd olunan sortlar insektisidlərin

optimal müddətlərdə tətbiq edildiyi sahələrdə 0,5-1,0 bal dərəcəsində yoluxmuşlar. Alma balıcasının sortlar üzrə zərərlik səviyyəsi 1 saylı cədvəldə göstərilmişdir. Cədvəldən göründüyü kimi Qolden Delişes, Qolden spur, Starkrimson, Simirenko reneti, Şabran sortları alma balıcası ilə uyğun olaraq 4,5-5,2-4,6-4,4 bal dərəcəsində yoluxmuşdur və bu sortlar davamsız sortlar qrupuna aid olmuşdur.

Xalq seleksiyası yolu ilə əldə olunmuş Qızıl Əhmədi (3,8 bal), Cırhacı (3,6), seleksiya yolu ilə əldə olunmuş sortlardan Çıraqqala (3,2 bal), Elvin (3,9 bal), Nigar (3,5 bal), Marfa (3,9), introduksiya olunmuş sortlardan isə Şampan Reneti (3,8) orta davamlı sortlar qrupuna aid olmuşdur. Davamlı sortlar qrupuna introduksiya olunmuş sortlardan Qrani Smit (2,4 bal), seleksiya yolu ilə əldə olunmuş Azərbaycan (2,3 bal), Qızıl tac (2,0 bal), Məxməri (2,0 bal), Vətən (2,2 bal) sortları aid olmuşdur. Nəticədə sortların balıcaya görə davamlılığını nəzərə alaraq Qrani Smit, Azərbaycan, Məxməri, Qızıl Tac, Vətən sortlarından yeni meyvə bağlarının geniş ərazilərdə salınmasında istifadə edilməsi məsləhət bilinmişdir.

Nəticə

1. Alma balıcası monofaq həşərat olub yalnız alma bitkisi ilə qidalanır. 2. Quba-Xaçmaz bölgəsi şəraitində alma balıcasının bioloji inkişaf dövrü mart ayının 3-cü ongünlüyündən başlayaraq avqust ayının 3-cü ongünlüyünə qədər davam edir. 3. Alma balıcasının intensiv zərərvermə

dövrü aprel, may, iyun, iyul aylarına təsadüf edərək alma bitkisini 0-4,4 və 1,8-5,0 bal dərəcəsində sırayətləndirmişdir. 4. Sortlar üzərində aparılan müşahidələr göstərir ki, Qolden Delişes, Qolden Spur, Simirenko reneti, Şabran sortları alma balıcası ilə uyğun olaraq 4,5-5,2-4,6-4,4 bal dərəcəsində yoluxaraq davamsız, Qızıl Əhmədi (3,8 bal), Cırhacı (3,6 bal), Çıraqqala (3,2), Elvin (3,9), Nigar (3,5), Marfa (3,9) sortları orta davamlı, Qrani Smit (2,4 bal), Azərbaycan (2,3 bal), Qızıl Tac (2,0 bal), Məxməri (2,0 bal), Vətən (2,2 bal) sortları isə davamlı sortlar qrupuna aid olmuşlar. Davamlı sortlardan gələcəkdə yeni cədvəllərin yaradılmasında seleksiya işində istifadəsi məsləhət görülür.

Cədvəl Müxtəlif alma sortlarının alma balıcasına davamlılığı (balla)

№	Sortlar	100 ədəd zoğda						Orta hesabla yoluxmuşdur (ədədlə)	Yoluxma dərəcəsi balla
		Aylar üzrə balıca kaloniyalarının sayı (ədədlə)							
		III	IV	V	VI	VII	VIII		
1	Qolden Delişes	18	24	25	54	64	75	43,3	4,5
2	Qolden Spur	19	25	29	64	75	98	51,7	5,2
3	Starkrimson	17	23	36	48	70	85	46,5	4,6
4	Şampan Reneti	8	14	28	39	59	80	38,0	3,8
5	Simirenko Reneti	15	26	33	48	67	73	43,6	4,4
6	Cırhacı	10	21	32	42	50	60	35,8	3,6
7	Qızıl Əhmədi	9	23	35	48	53	61	38,2	3,8
8	Qrani Smit	9	18	23	35	44	50	29,8	2,4
9	Azərbaycan	0	6	14	23	31	40	22,8	2,3
10	Qızıl Tac	0	9	12	18	28	35	20,4	2,0
11	Məxməri	0	5	14	21	30	38	21,6	2,0
12	Vətən	11	21	25	31	38	43	28,2	2,8
13	Çıraqqala	14	18	26	34	45	54	31,8	2,2
14	Şabran	19	23	31	54	63	71	43,5	4,4
15	Elvin	13	26	34	48	56	61	39,7	3,9
16	Nigar	10	19	28	41	52	60	35,0	3,5
17	Marfa	16	23	35	40	58	64	39,3	3,9

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Dövlət Fitosanitar Nəzarəti Xidməti, "Ekoloji təhlükəsiz pestisidlərin və bioloji preparatların tətbiqinin genişləndirilmək, elmi əsaslandırılmış antirezistent mübarizə sxemlərinin qurulması hesabına zərərli orqanizmlərdə pestisidlərə qarşı davamlılıq probleminin aradan qaldırılması yolu ilə kimyəvi preparatların səmərəliliyinin yüksəldilməsi" Az.DFNX. Elmi-praktik seminar materialları, 2014, səh.76. 2. Гусейнов Д.Т., «Яблонная медяница и борьба с ней», Материалы в сессии Закавказского совета по координации НИР по защите растений. 12-15 ноября 1973, Тбилиси, с. 195-196. 3. Попов С.Я., «Яблонная медяница», Защита растений №5 1995.с. 25-26. 4. Савковский П.П., «Атлас вредителей плодовых и ягодных культур» Киев, Урожай. 1976. ст.19-149. 5. Фролов И.А., «Справочник садовода и огородника Северо-Западной регион» www. Sadurad.ru/ bolezn/ apple medyan. htm.

Оценка признаков устойчивости форм и сортов яблони к яблоневой медянице

Н.М.Садыгова

В статье дается информация о яблоневых сортах, устойчивых к яблоневой медянице. Предлагается использовать в селекционной работе повторную гибридизацию с целью создания устойчивых к медянице новых сортов из уже существующих.

Ключевые слова: культура яблони, сорта яблони, устойчивость.

The valuing of the durability sings of the apple varieties and forms against to the apple sucker

N.M.Sadigova

In the article it is given the information about the apple varieties what have durability against the apple sucker disease. It is recommended using the same varieties hybridization again in the breeding work for the purpose creating new apple varieties what have durability apple sucker disease.

Key words: Apple plant, apple varieties, resistance